

Vårt gudstjänstliv, vad vi ha och vad vi önska.

Vårt gudstjänstliv — jag skall inskränka mig till det gudstjänstliv, som är bundet vid gudstjänstrummet.

Vad vi ha och vad vi önska. Jag hoppas i det följande kunna tala så objektivt om den förra delen av ämnet, att det kan få ske i namn av ett »Vi». I fråga om den senare delen av ämnet, måste jag vara helt subjektiv, eftersom jag inte talar å någon korporations vägnar och inte trivs med att kläda mitt eget jag i ett pluralis majestatis.

Formulerar jag ämnet som en fråga: Vad ha vi i vårt gudstjänstliv, så kan jag svara:

I. Vi ha ett gudstjänstliv med en starkt enhetlig prägel över hela landet. II. Liturgiska ordningar, som äro bra, därför att de ge god plats åt evangeliet och III. Mitt i all enhetlighet ett ganska skiftande och brokigt gudstjänstliv inom församlingarna.

Vad önskar jag?

I. Att ändringar i de nu fastställda ordningarna inte måtte ske på en mansålder. II. Att präst och kantor, kör och församling bättre skickliggöras att bruka de nuvarande gudstjänstordningarna. III. Att de dagliga gudstjänsterna kring bibel och bön återupptagas.

När ämnet förelades mig hade jag just besök av en dansk vän och kollega. Jag frågade honom vad han menade vara karakteristiskt för svenskt gudstjänstliv. Han svarade: Er traditionsbundenhet, som svensken tydligen trivs med, och enhetligheten i ert gudstjänstliv, som håller svenskarna samman.

Hans iakttagelse är riktig. Den träffar något väsentligt i svenskt gudstjänstliv. Det är — trots alla divergenser — starkt enhetligt. Inte alltid har det varit så. Bakom oss ligger en lång utveckling. Medeltiden hade en rik provkarta på lokala stiftstraditioner. Var domkyrka hade sin egen mässa, sitt eget urval av epistlar och evangelier och sin egen musik — i huvudsak visserligen lika för de olika stiften, men med karakteristiska skiljaktigheter. När svensk mässa anbefalldes vid kyrkomötet i Uppsala 1536, var det

inte utan vidare klart att det skulle vara den tryckta Stockholmsmässan, som skulle utföras. Domkapitlet i Linköping gav prästerskapet anvisning på en egen reformerad stiftsmässa. Men de lokala traditionerna förmådde icke hålla stånd mot rikskyrkotanken, som uppbars av en stark och målmedveten riksstyrelse. År 1541 kom Den svenska mässan och den blev — i varje fall från 1550-talet — mässan i samtliga svenska stift. På samma sätt gick det med urvalet av evangelier och epistlar. Det blev ärkestiftets tradition, som blev den förhärskande.

Men på en punkt bevarades särdragen, nämligen i musiken. När Laurentius Petri år 1553 tryckte »Een liten Songbook», innehållande i huvudsak mässans stående sånger: Herre förbarma dig o. s. v., fanns det i den notlinjer men inte tryckta noter. Om det nu berodde på att man inte hade tillgång till nottyper, eller på hänsyn till de musikaliska stiftstraditionerna, som han icke ville ödelägga, så bevarades därmed dessa särtraditioner i de olika stiftens kyrkor. Man lade den svenska texten under den gamla medeltida musiken, men vart stift gjorde det på sitt sätt. Den svenska fattigdomen — jämförd med den danska kyrkans samtida rikedom — hade också här sin betydelse. När ärkestiftet år 1620 lät trycka sin musik till mässan i Liber cantus, så svarade Växjö stift med att trycka en egen upplaga 1623.

Det kungliga enväldet bröt de lokala sångtraditionerna. 1697 års koralpsalmbok innehöll musik till svenska mässans stående delar allt enligt Ärkestiftets tradition, som sedermera blev den rikssvenska traditionen i mässmusiken. Men i fråga om koralerna till de nydiktade svenska psalmerna levde en viss frihet kvar. Under 1800-talet utgavs ännu en hel del upplagor av olikartade koralböcker, som bevisligen också brukades. Med 1939 års av Konungen fastställda koralbok kan man väl säga att strävandena att genomföra en fullständig enhetlighet i den svenska kyrkans gudstjänstordningar slutförts. Vi ha ett starkt enhetligt gudstjänstliv i varje fall på papperet.

Samtidigt härmed har skett en koncentration på en enda gudstjänstordning: nämligen högmässan. Så har det inte alltid varit. Sedan fornkyrkans dagar har det funnits andra gudstjänstformer som kompletterat högmässan. Tidegården kringramade och helgade hela dagen och veckans alla dagar. Reformationen i Sverige förutsatte dess fortbestånd. Laurentius Petri arbetade målmedvetet härpå. Ute i kyrkoarkiven visa handskrifter från 1500- och

1600-talen, vilken möda man nedlagt för att bevara detta gudstjänstliga arv; också det var knutet till de olika stiftens säregna traditioner. Småningom dog tidegärdssången och psaltarläsningen tystnade. I stället kommo predikogudstjänsterna, som också nu äro på avskrivning, i varje fall utanför städerna. I svenska landsförsamlingar är svensk gudstjänst detsamma som högmässa — enkannerligen nattvardslös högmässa. Det är värt att understryka vilken ensamstående ställning, som den svenska högmässan fått. Om någon gång en annan sorts gudstjänst skall hållas kopieras den på högmässan. Högmässans traditionella skrud: *mässshaken* heter den ju fortfarande, har blivit den liturgiska skruden vid alla tillfällen, bröllop, och vigsel och invigningar.

Men samtidigt som högmässan blivit den dominerande gudstjänstformen har nattvarden i den och i det svenska gudstjänstlivet kommit att inta en allt svagare ställning, svagare än i någon annan evangelisk kyrka. Däri ligger en av det svenska gudstjänstlivets största brister. Man har konserverat högmässans namn och delar av dess form, men försakat dess kraft, den som en gång var orsaken till mässans tillblivelse. Mässan bildar ursprungligen, om jag så får säga, en ellips med två brännpunkter: den ena i det för varje dag skiftande evangeliet före predikan och den andra i det fasta evangeliet: nattvardens instiftelseord. Vi ha förlorat känslan för denna mässans uppbyggnad, till skada för vårt gudstjänstliv.

Genom koncentrationen till högmässan utan nattvard har en onödig enformighet i svenskt gudstjänstliv uppstått.

Eljest vill jag understryka att den starka enhetligheten och koncentrationen i svenskt gudstjänstliv ur pedagogisk men också ur religiös synpunkt är en styrka. Det betyder att om någon överhuvud som barn i skolan, som konfirmand eller eljest blivit förtrogen med högmässan och psalmboken, så bör han alltid vara viss om att kunna delta i gudstjänsten i vilken svensk kyrka som helst. Det är nu en stor tillgång inte minst med hänsyn till de flesta av våra kyrkogångare, de som inte pläga göra mer än ett fåtal kyrkobesök om året. Blir en svensk, som under ungdomen drivit bort från kyrkogemenskapen, en gång igen väckt av Guds Ande och gjord till en kyrkogångare, så behöver han inte lära om. Han knyter an till sin barndoms gudstjänster.

Jag håller alltså denna enhetlighet för en styrka och en förmån, som är väl värd att försvara. Den är oss en hjälp i kampen om

vårt folks andliga och kyrkliga förnyelse. Även om jag anser att enhetligheten inte hade behövt drivas så långt, som skett. Inte minst i sången hade provinsiella egenheter gott kunnat räddas.

Det är allom emellertid uppenbart att enhetligheten medger en mångfald av olika uttryckssätt. Inte minst genom psalmvalet ge de olika prästerna åt mässan olika gestalt. Därefter nämner jag organisten, som också i hög grad kan sätta sin personliga prägel på mässan.

Ser jag de nuvarande gudstjänstordningarna ur teologisk synpunkt så vill jag beteckna dem som tillfredsställande. De ge ett gott uttryck för evangeliet och gott rum åt bibelordet. Vår högmässa är, om den kommer i rätta händer, ett gott verktyg för den nåd som är uppenbarad i Kristus Jesus.

Ser jag ut över vårt land, så måste jag ju bekänna att det förefintliga gudstjänstlivet företer en stor mångfald av skiftningar. En var kan själv teckna bilden.

Vad önskar jag för gudstjänstlivet?

Att ändrandet av de liturgiska formulären nu må anstå under en mansålder. Vi ha bakom oss en period av mycket livligt ändrande i gudstjänstformerna. Efter varje kyrkomöte ha vi behövt en ny upplaga av psalmboken att sätta i församlingens och konfirmandernas händer. Detta har varit mycket besvärligt, särskilt för konfirmandläraren och för kyrkogångaren. Låt oss nu få arbeta i fred på att göra församlingen förtrogen med vad vi ha.

Sedan kan man inom den givna ramen diskutera en del önskemål. Det första gäller i vilken utsträckning man bör bruka alternativen i högmässan under den tid, som man behöver för att fostra menigheten fram till en aktiv gudstjänstmenighet. Skall församlingen verkligen deltaga i syndabekännelsen och trosbekännelsen, så går det inte att bruka än den ena än den andra formen. Vi kan då inte ställa anspråken så högt på menigheten att vi begär att de skola lära sig flera former av trosbekännelsen eller syndabekännelsen. Samma är förhållandet med momentet efter Gloria. Där ha vi fått inte mindre än fyra, eller rättare sagt, sju alternativ, nämligen om vi räkna med de musikaliska. Detta är orimligt. Man kan vara tveksam om lämpligheten av Allena Gud. Den är ju en svag upprepning och omskrivning i förtunnad form av det Ära, som prästen sjungit sekunden innan. Och ändå är jag rädd för att ta bort den. Det är ofta dåligt med församlingens aktivitet i mässan, t. ex. under påsktiden, då musiken i hög grad är främmande för

församlingen. Ofta är då Allena Gud den enda punkt där man deltar. Men det är tydligt att sju alternativ på denna plats är för mycket. Också i fråga om alternativen till Allmänna kyrkobö-
nen skulle jag av pedagogiska skäl hålla före att man måste koncentrera sig om vi skall lära församlingen att bedja med.

Slutligen i frågan om musiken i mässan, vill jag säga att det är orimligt att begära att de fyra serierna musik skall kunna till-
ägnas av kyrkomenigheten utom i speciella förhållanden, där en målmedveten fostran av gudstjänstmenigheten är möjlig, samt i katedralkyrkor. I varje fall bjuder den pedagogiska visheten att vi tar måttliga uppgifter oss före och i fråga om musiken till natt-
vardsmässan inskränker oss till en eller högst två serier, i varje fall så länge vi inte har söndaglig nattvardsgång.

I den mån som nattvarden blir allt flitigare brukad i högmässan skulle det vara förmånligt om våra bästa homileter ville ge oss en serie korta skriftermålsförmåningar, gärna kyrkoårsbestämda, som kunde ersätta skriftetalet. Det är tydligen en mycket svår sak för de flesta präster att begränsa sig. Nu blir det gärna i regel två predikningar, som gör nattvardsgudstjänsten för lång.

Jag önskar en verklig liturgisk kultur i Sveriges kyrka. För att inte bli missförstådd skall jag översätta detta till ett annat tungomål också: jag önskar en verkligt djupgående väckelse bland präster och kantorer-organister, i kyrkokören och i församlingen, som ger alla en ny, betvingande syn på gudstjänsten och ett fördjupat medvetande om ansvaret för gudstjänstlivet i den egna kyrkan.

Vi behöver en ny syn på gudstjänsten.

Den självgoda, naturliga människan kommer till gudstjänsten för att hedra Gud med sin närvaro och för att bevisa Gud sin söndagliga tjänst. Det är farligt att vara så inställd. Det är farligt att glömma bort att Gud är där, inte först som ett objekt för vårt handlande. Han är den som handlar med oss. Gudstjänsten är Guds gåva till oss. Liksom Guds ord tog mandom i Kristus och kom till oss ej för att låta tjäna sig, utan för att tjäna, så tar Guds ord mandom i gudstjänsten, i nattvarden — till vår tjänst. Det är först när detta blir en oundkomlig verklighet för oss som gudstjänsten och ordet och sakramenten uppenbarar hela sin saliga och farliga verklighet. Vi glömmet för ofta att vi i gudstjänsten ha kommit inom gränserna för ett gudomligt kraftcentrum av oanad styrka.

Den synen på gudstjänsten fyller oss med glädje och bävan. Den tvingar oss till en ny självbesinning inför huru vi egentligen skola bete oss i Herrens hus i den ofrånkomliges närvaro. Utifrån en sådan grundsyn på gudstjänsten kräver jag en medveten strävan att skapa en liturgisk kultur hos prästen, och organisten, kören och församlingen.

Men kravet understrykes ytterligare därav att vår svenska gudstjänst, högmässan är en mycket anspråksfull gudstjänstform. Den heter inte för intet *Högmässa*. Den har namnet av medeltidens allra festligaste mässa i högkoret, till den yttre formen vida skild från de enklare lågmässorna, som lästes eller reciterades vid sidoaltarena. Från den medeltida högmässan ha vi ärft hela den pompösa apparaten, med den gregorianska sången, kören, skruden, orgeln. Men skall vi ärva hela den väldiga och anspråksfulla skruden, så får vi göra oss mödan med att lära oss att bära upp den.

Mässan ställer mycket stora krav på alla medverkande. Prästen skall vara en god predikant och sångare och föreläsare. Han skall vara väl skickad vid altaret, när det gäller att handskas med det laddade Gudsordet i kraft av vilket han avlöser en syndare från hans synd, och förhårdar en obotfärdig och upprättar den svage. Han skall genom sin egen sång och bön vara en föresyn för den bedjande församlingen. I all synnerhet i den svåra och nytillkomna delen av nattvardsmässan där hans prefation skall förbereda den samfällda lovsången: Helig. Här ställas mycket stora krav inte minst på prästens sång.

Jag skulle med få ord vilja påpeka hur nödvändigt det är att förnyelsen av körens och församlingens ansvarsmedvetande kommer till uttryck främst i sången. Det finns ingen faktor, som är av så grundläggande betydelse för trivseln i kyrkan som församlings-sången i psalmen och i mässans sång. Vi ha nu kommit närmare målet i så måtto att vi kan få höra en frisk och smidig psalmsång. Och kraftig också, lika brusat av stora vatten och dånet av starka tordön. Jag är inte övertygad om att Uppenbarelsebokens beskrivning av den himmelska sången bör vara ensamt rättesnöre för oss redan nu. Ibland har jag ett intryck av Baalsprästers skriande för att väcka den sovande Guden. Vår Gud sover inte. Han är inte heller långt borta. Han är i sitt heliga tempel. Han hör till och med våra suckar. Jag gör mig därför den frågan om det onyanserade fortet är den för psalmsången enda lämpliga tonstyrkan. Det synes mig numera angeläget att större uppmärksamhet riktas på

ett rytmiskt exakt riktigt sångsätt. Vi behöva framför allt en väckelse i fråga om psalmsången, så att vi lära oss att inordna oss under texten och låter den ödmjuka stillheten som också rymmes inom psalmen, komma till uttryck. Det är viktigast att vi alla: jag menar *alla*: präst, kantor och församling koncentrera oss på *vad* vi sjunga. Eljest riskera vi att tanklöshetens djävul driver ut bönen andar.

Jag önskar till sist säga ett par ord om den dagliga församlingsgudstjänstens återuppväckande. Vad som här säges avser inte att vara ett försvar för tidegården. I den svenska kyrkohandboken finnes ju en form för daglig morgonbön och daglig aftonbön. Denna är ju uppenbarligen avsedd att brukas och att brukas dagligen, inte sporadiskt, vid speciellt högtidliga tillfällen.

Vi behöva ett dagligt andaktsliv som komplement till den ena gudstjänstformen, högmässan, för att skapa en fortlöpande möjlighet till gudaktighetens övning inom själva gudstjänstrummets ram. Det är inte nog med att denna möjlighet ges på söndagen framför allt om vi skall kunna komma fram till en församlingskärna som bär upp gudstjänstlivet i våra församlingar. En sådan skapas icke genom församlingsaftnar då vi undervisar om gudstjänstlivet, huru angelägen en sådan undervisning än är både bland unga och gamla. Den gudstjänstfirande församlingskärnan skapas först genom regelbundet dagligt umgänge med det som församlingen har ansvar för i gudstjänsten: sången, bönen och bibelordet.

Det talas i våra dagar om angelägenheten av att förnya bibelkunskapen i vårt folk. Detta sker icke genom en eller annan bibelförklaring huru viktigt det än är att bibeln på sådant sätt upplåtes för vårt folk. Det sker genom ett regelbundet dagligt bruk av själva bibelordet, och det skall ske efter en ordning, som låter församlingskärnan få del av bibeln i dess helhet under ett år.

Man talar också om en förnyelse av församlingssången. Detta sker ej heller genom en eller annan koralafton, det är nyttigt och högst nödvändigt och kan tjäna som en stöt till fortsatt inträngande i koralboken, men den verkliga förnyelsen av församlingssången sker i kyrkan därigenom att församlingskärnan, den som alltid kristalliseras ut i den dagliga andakten, år ur och år in får sjunga igenom koralbokens melodier.

Man talar om förnyelse av den samfälliga bönen. Glädjande tecken härtill skymta, icke minst i den ännu på många håll stapplande

och svaga gemensamma läsningen av trosbekännelsen, som vår sista handboksrevision gav tillstånd till. Förnyelsen av den samfällda bönen sker icke genom undervisning om bönens väsen, huru oundgängligt nödvändig denna än är, och den präst som försummar denna undervisning nonchalerar kyrkolagens tydliga krav på honom. Men det sker därigenom att församlingskärnan verkligen får tillfälle till att dagligen öva och åter öva bönen.

Men vad betyder nu den där lilla skaran, som kan komma till den dagliga morgon- eller aftonbönen. Det är ju ut till de stora vilsna skarorna vi skall gå. Det är ju de som skall värvas för att kyrkan skall förnyas.

Herren själv anvisar svaret: Liten surdeg genomsyrar hela degen. — Var två eller tre äro församlade i mitt namn (det står faktiskt två eller tre, icke tio, hundra eller tusen) där är jag mitt ibland dem.

Arthur Adell.

Den nya biskopsskruden i Linköping.

Under 16- och 1700-talen ökades beståndet av korkåpor i vårt land huvudsakligen på tvenne vägar. Konungar och enskilda överlämnade till framförallt de större städernas kyrkor skrudar, som hemförts såsom krigsbyte under de stora krigen och som nu fingo bidra till att upprätthålla den festivas, som traditionellt hörde till vår reformerade kyrkas gudstjänster och förrättningar. Och när vid 1700-talets mitt Adolf Fredrik skulle krönas skedde på konungens uppdrag en större anskaffning av korkåpor för biskoparnas och superintendenternas räkning i Paris. Dessa skrudar skulle sedan inlösas av domkyrkorna.

I vår egen tid har åter en icke ringa nyanskaffning på detta område ägt rum. Men nu varken genom kungligt initiativ eller genom enskilda givares donationer. I stället finna vi huru man genom insamlingar bland prästerskapet och andra kyrkligt intresserade skaffat medel till dessa förvärv. Så när det har varit fråga om att skaffa biskopsskrudar till de nya stiftet (Luleå och Stockholm)